

dočetcu u 3. l. jd. i mn. presenta) i tvorbenoj (dočetano *-ije* u glagolskih imenica) te donekle leksičkoj razini (zamjenica *az* za 1. l. jd.). Ovomu se kratkomu popisu staroslavenizama može još dodati nastavak *-ši* u 2. l. jd. presenta (*ispraviši, postaviši*) te aktivan, iako ne posve dosljedno, odnos prema dvojini (*Abraam i Lot strannoljubca bêhota: sego radi dostojna bila sut; bista oba upala*). U 1. l. mn. presenta, najčešćega glagolskoga oblika uopće u *Knjižicama*, starohrvatski je dočetak *-mo* (*oćemo, imamo, ukažemo*). Ovakvo je stanje uglavnom podudarno i s drugim Kožičićevim izdanjima, npr. *Misalom hrvackim* ili *Knjižicama od žitija*, što potvrđuje jedinstvenu i uređenu koncepciju književnoga jezika.

Ulaganjem svojega znanja i energije u priređivanje ponovnoga izdanja *Od bitija redovničkoga knjižica* akademkinja Anica Nazor učinila je još jedno Kožičićevo djelo dostupnim hrvatskim znanstvenim i kulturnim krugovima, a time nastavila svoj neumoran rad na promicanju i popularizaciji hrvatske glagoljske baštine. Možemo se s pravom nadati da će filološka (i ina) javnost prepoznati važnost objavljivanja *Knjižica*, ali i ostalih dosad priređenih Kožičićevih izdanja, te da nećemo predugo čekati na sustavnija, preciznija i obuhvatnija istraživanja njihova jezika.

IVANA ETEROVIĆ

ZRINKO MIČETIĆ, *Praputnjak i Vinodolski zakon*. Kulturno društvena udruga *Praputnjak*, Praputnjak 2009., 309 str.

Hrvatska se filologija osobito posljednjih desetljeća naviknula, doduše uvijek s nužnim oprezom, služiti opusima filoloških i historiografskih amatera koji s velikim marom obrađuju nerijetko vrlo složene teme. Motivacija im je najčešće potreba da pridonesu kulturnoj afirmaciji svoga zavičaja. Iako su teme vezane za glagoljaštvo osobito osjetljive, jer podrazumijevaju višestruko složena znanja za stjecanje kojih su potrebna desetljeća intenzivnoga rada i suradnji, s vremena na vrijeme iznenadi nas kakav vrijedan prinos, obično u kakvu lokalnom izdanju. Godine 2009. objavljena je tako knjiga *Praputnjak i Vinodolski zakon* autora Praputnjarca Zrinka Mičetića, po obrazovanju strojarskoga inženjera, a po vokaciji intenzivnog zauzimatelja za svoj kraj. Osim u brojne društvene angažmane Z. Mičetić uložio je

mного truda da sažme dosadašnja znanja o Praputnjaku i cijelom Vinodolu, unutar kojega se – ponad Bakarskog zaljeva – ovo malo mjesto nalazi, i to ponajprije kroz prizmu povijesti koja nam je predočena u Vinodolskome zakonu.

Koncepcija ove knjige od tristotinjak stranica zasigurno ne odgovara standardima oblikovanja znanstvenoga izdanja, ni po svojoj obradi naslijeđenih znanja (preciznom citiranju te navođenju korištene i raspoložive literature), niti po argumentacijskoj razradi, niti po neobičnoj kombinaciji transliteracije i transkripcije teksta. Podvrći se takvim pravilima autoru, kako i sam piše u Uvodu, i nije bila namjera. Svoja stečena znanja i nove spoznaje podastro je, ukoričene u ovom zavičajnom izdanju, prije svega svojim sumještanima, ograđujući se izriječom od preuzetnosti obrade velikih tema. Unatoč takvu jasnu, nepretencioznu, autorovu određenju, zbog važnih iskoraka koji pridonose tumačenju ovog prevažnoga hrvatskoga jezičnoga i povijesnoga spomenika, smatramo ih važnima predočiti paleoslavističkoj i kroatističkoj javnosti.

U posljednjih tridesetak godina ovo je već treće monografsko izdanje koje se bavi *Vinodolskim zakonom* (Josip Bratulić objavio ga je 1988., Lujko Margetić 2004.). Od prethodnih dvaju ovo izdanje razdvaja, osim spomenutih laičkih manjkavosti, ponajviše fokusiranje na prepisivačku dimenziju teksta koji je sastavljen potkraj 16. stoljeća prema starijem predlošku (također prijepisu), koji slijedi onaj izvorno sastavljen 6. siječnja 1288. g., te upućivanje na nekoliko vrlo važnih rekonstruiranih pogrešaka. Autor tvrdi kako je i sam izvornik sastavljen u 13. st. nastajao kroz »više sati«, kako je »u hodu« bio dopunjavan i prilagođavan, kako vjerojatno i nije zabilježen baš istoga dana kada se zasjedalo kod kneza, ali i kako su neke odredbe ostale nedorečene. Iako je dopustio mogućnost da je tako moglo biti jer je smisao odredbi zacijelo bio svima dobro poznat, tumačenja zapaženih površnosti potražena su i u prepisivačkim omaškama. Tako je već na prijelazu s prve na drugu stranicu pisar dvaput ispisao istih pet redaka, ali već s nemalim razlikama (*bluenja* : *bluenê*, *dêtce* : *dica*, *izbrani* : *zbrani*, *Ćrna* : *Črna*...) koje dobro pokazuju do kakvih je i kolikih promjena moglo doći samo u jednoj prepisivačkoj prilici. To nas vodi pretpostavci da je prepisivanje teklo i po slušnom principu (pamćenjem cijelih odlomaka), ili – što je manje vjerojatno – da je prepisivač tekst znao napamet. Vrlo je zanimljivo da ne postoji

nikakva razvojna pravilnost: s desne su strane (dakle u ponovno napisanom dijelu) i grafički i jezično stariji, ali i mlađi (govorniji) oblici. Potreba da se tekst doradi prema starijim uzusima može dakle biti »novija« u pisarskoj praksi. Već prema ovomu sasvim je jasno da se *Vinodolski zakon* nipošto ne smije uzimati kao jezični spomenik 13. st.

Nešto kasnije u tekstu, upozorava autor, dokumentirano je i doslovno prepisivanje (»slovo po slovo«): *onogra grada* (4v), *ako rotniki* (umj. *ako porotniki*, 8v). Premda je prepisivač i pamtio tekstne odlomke, nakon određenoga vremena morao je vratiti pogled na mjesto gdje je stao. Kad je pogled vratio na istu riječ, ali na drugome mjestu u tekstu, došlo je do zbrke. Tako je, npr., i pogreška *dole* umjesto *dovole* tumačena povratkom oka na drugo *o* (1v). U uvodnom se dijelu knjige autor zauzima za množinski oblik termina: *Vinodolski zakoni*, jer tako su ga nazvali i sami sastavljači ovog dokumenta (što znači da bi svaka odredba bila jedan zakon).

Nakon što je tekst svih devet folija predočen u latiničnom obliku po izvornom straničnom rasporedu (na desnoj se stranici nalazi tekst pisan standardnim hrvatskim), uslijedila je i puna rekonstrukcija teksta, također u suvremenom standardu, organizirana prema člancima (odredbama, *zakonima*). Ovaj bi prijevod tek trebalo podvrgnuti studioznoj usporedbi sa spomenutima prethodnima dvama (Bratulić, Margetić). I na površnji pogled očigledna je povremena autorova želja za što razumljivijim prijevodom, a katkad želja da se dosljednošću ne iznevjeri izvornik. U »prijelaznom« prijevodu, onomu koji od stranice do stranice prati latiničnu transkripciju izvornika, ima nedosljednosti, a mislimo da nema razloga ni da se ondje čuva izvorni red riječi i kada to ne opravdavaju prozodijske namjere u izvorniku, niti da se ostavljaju neki čakavizmi (*narejenija* umjesto *naredbe/zborne odredbe...*), pa ni gramatički oblici koji ne odgovaraju suvremenom hrvatskomu standardu (*nema imati* umj. *neće/ne treba primiti*; svi primjeri sa 2r / čl. 1). Budući da nakon usporedo postavljene transkripcije izvornog teksta i standardu prilagođena izvornog ispisa, slijedi dotjeran prijevod, nije posve jasna namjera te »prijelazne inačice«. I bez obzira na to, zbog ozbiljnosti pristupa, u svim će se budućim prijevodima *Vinodolskoga zakona* morati računati i s ovim Mičetićevim. (Prostora za dotjerivanje u odnosu na sva tri prijevoda kojima raspoložemo posljednjih desetljeća i dalje ima podosta; i s obzirom na sadržajnu primjerenost odnosno interpretaciju, gramatičku artikulaciju,

kao i na suvremeni hrvatski standard.)

Najveći je doprinos ovog izdanja u prepoznavanju prepisivačkih slojeva. U pojedinim se odredbama *Zakona* (npr. čl. 27, 28, 51, 52, 57), naime, razaznaju tragovi tekstnih izmjena do kojih je došlo u prepisivanju s predloška. Da se prepisivanje nije provodilo samo mehanički, nego da je pritom dolazilo i do nadograđivanja odredba, kao i do uvrštavanja nekih novih, Mičetić je zaključio i po nekim jezičnim rekonstrukcijama, no pri tim procjenama ipak valja biti vrlo oprezan. Katkad, naime, nedostaje jezičnoga znanja, pa se različitost gramatičkih dočeta u navodu *2 libre i 2 ovc* (čl. 27) tumači svojevrsnom pogreškom, iako je riječ o konzervativnom nasljedovanju razlike u dvojini nakon tvrdih i mekih imeničkih osnova. U čl. 28 (*plati dvoru libre 2 a strani koi e rekal libri 2*) ista se razlika može tumačiti dokidanjem dvojninskoga nastavka u prvom primjeru, što je svakako osobina mlađega prijepisa. U čl. 51 ne uočava se kako oblik *strani* ne mora biti D jed. ženskoga roda, nego može biti i G jed. (tako i u čl. 52), pa tako ni zamjeničko *ki* ne mora pogrešno, nego pravilno – nominativno / subjektivno za muški rod, u značenju ‘tko / koji’ (*a strani suprotiv ki e bil rekal krivo* ‘a protiv strane tko je bio rekao krivo’), doduše tada unutar još zamršenije sintakse. Kakvom se god tumačenju opredijelili, činjenica je da u člancima ima podosta gramatičkih pogrešaka, a one ili doista svjedoče o drugačijem smislu u predlošku ili pokazuju da se pri prepisivanju nije vodilo računa o razumijevanju. Za sadržaj čl. 53 Mičetić ustvrđuje da nije imao predloška, »već je sastavljan na licu mjesta« (str. 222) i »predstavlja promjenu u odnosu na prethodno stanje regulirano usmenom predajom običajnog prava« (str. 122), a svrha bi mu bila da rastereti sudove. U čl. 57 zauzima se za tumačenje prema kojemu je ispuštena jedna negacija u odnosu na predložak: umjesto *od del ke bi pristoele k općini* trebalo bi stajati *od del ke ne bi ...*, čime bi smisao bio posve drugačiji: knez je trebao naglasiti upravo raspravljanje o »vanjskim« predmetima, izvan pojedine općine. Propuštanjem upisivanja negacije stari bi problem odnosa kneza prema temama izvan općina bio ignoriran.

Vrlo su zanimljive i napomene o tekstnom ustrojstvu ovoga primjerka *Vinodolskoga zakona* s eventualnim predloškom. Donose se navodi iz 7. i 8. članka (*kako više izrečeno / kako pisano*), iako u prvih 6 članaka uopće nema riječi o dotičnoj temi (plaćanju štete). Dobro razlažući odnos među člancima, autor zaključuje da poredak kakav je danas pred nama nije bio

izvoran: čl. 50 bio bi ispisan prije čl. 36, čak i prije članaka 7 i 8. Štoviše, zaključuje da se sadržaj cijele stranice 6v (čl. 48, 49, 50 i 51) ranije nalazio ispred stranice 3r (na kojoj se nalaze čl. 7 i 8): »Ispred stranice 3r nalaze se stranice 1v, 2r i 2v. Stranice 1v i 2r, te stranice 2r i 2v povezane su rečenicom, pa se je sadržaj stranice 6v mogao nalaziti jedino između stranica 2v i 3r« (str. 75). Tabličnim pregledom broja redaka Mičetić je pokazao kako se stranica 6v razlikuje od okolnih stranica po tomu što ima 30 redaka, dok okolne imaju po 29 redaka. Pretpostavljena izvorna prethodna stranica 2v ima također 30 redaka što bi moglo upućivati na opravdanost takve rekonstrukcije. Vrlo je zanimljiva rasprava o tomu kako je došlo do neujednačenog broja redaka. Autor uvjerljivo pokazuje kako se višak od pet dvostruko upisanih redaka na prvoj stranici morao nadomjestiti na svakoj sljedećoj povećanjem broja redaka za jedan (na tri stranice) te zgušćivanjem teksta. Svrha je toga zahvata bila da se prepisani primjerak što manje razlikuje od izvornika i od drugih prepisanih primjeraka. Mičetić je, štoviše, rekonstruirao i kako je do pogreške došlo – pisara je zbunila prva riječ *ošće*, koja stoji i na stranici 3r i 6v, pa je pogreškom preskočio sljedeći sadržaj. Pogreške je pisar brzo postao svjestan, pa ga je uključio naknadno. Dobar je primjer tekstnoga promišljanja razmatranje čl. 74 gdje se prepoznaje prepisivačka pogreška (*krivci peni* umjesto *krivci penani* ‘osuđene osobe’), koja zajedno s nedostatkom osnovnih konektora može spriječiti razumijevanje članka. Autor naposljetku predlaže rekonstrukciju izvorne odredbe (str. 231). Poticajno je i razmišljanje o čl. 23, kojim se regulira odgovornost pudara, i gdje autor smatra da je pri prepisivanju ispuštena čestica *ne* (str. 203).

Na temelju svih navedenih rekonstrukcija uslijedila je rasprava o stupnjevima tradiranja teksta. Mičetić tvrdi kako ni predložak s kojega je prepisan ovaj primjerak *Vinodolskoga zakona*, gdje je već 29 redaka po stranici, nije bio izvornik iz 13. st. U tom izvorniku počeci svih članaka vjerojatno su se nalazili na početku retka; daljnjim prepisivanjem od toga se odustalo, smanjile su se praznine i tekst se zgušćivao. Rukopis kojim mi danas raspolazemo minimalno je treći prijepis originalnog teksta (str. 80–84).

Naposljetku, važna je i Mičetićeva napomena da je pogrešno *Vinodolski zakon* gledati kao cjelovitu zbirku temeljnih pravnih normi po kojima su trebali živjeti Vinodolci, i u tom smislu tražiti nedostatke. Ondje su zapisane samo odredbe običajnog prava koje su u odnosu kneza i predstavnika općina

bile sporne ili koje su mogle takvima postati u tada promjenljivim društvenim okolnostima.

Najveća vrijednost ove monografske knjige ponajviše je u ponovnom postavljanju brojnih pitanja, za koja smo skloni povjerovati kako su ih naši vrli prethodnici riješili na najbolji mogući način. Kao nikada dosad na ovom tekstu, i kao vrlo rijetko u hrvatskoj filologiji uopće, izvela se rekonstrukcija predložaka na više razina. S obzirom na tekstne zakonitosti, i u jezikoslovnom i u paleografskom smislu, logikom suvremenog čitatelja laika, htio je razumjeti tekst u što većoj mjeri, te svoje dosege podijeliti sa stručnjacima različitih profila. S vlastitim osjećajem za materinju vinodolsku čakavštinu, kao i za složenost ustrojavanja (prepisivanoga) pisanoga pravnog diskursa, zajedno s velikim uložnim trudom, preciznošću i posvećenošću, uspio je Zrinko Mičetić iznova svrnuti pozornost na ovaj naš prevrijedan pisani spomenik. S mnogim njegovim zaključcima filolozi se i povjesničari zacijelo neće složiti (raspravljanje o svima ovdje bi oduzelo previše prostora), ali će mu biti zahvalni na upozorenjima o drugačijim mogućim tumačenjima, kao i na nemalenu broju pouzdanih ispravaka i lucidnih prijedloga. Svakoga će se stručnjaka dojmiti upućenost autora u svaki redak *Vinodolskog zakona*, poznavanje pravnih i uopće društvenih okolnosti srednjovjekovnoga Vinodola, kao i dosad objavljene sekundarne literature. Laičko motrište, očigledno je, može biti i prednost, jer ne dopušta da se od drveća ne vidi šuma, da od pojedinačnih problema ne vidimo smisao i funkcioniranje samoga teksta, koji se kroz bogatu prepisivačku praksu razvijao tristetinjak godina. Dok s jedne strane posljednjih desetljeća filologija kao struka proživljava krizu u cijelom svijetu, s druge se pojavljuju autori koji nisu strukovno formirani, ali unatoč tomu svojim znanjem i intuicijom uspijevaju prepoznati ključne točke u kojima trebamo nastaviti istraživanja. Važno je samo da im, s odgovarajućim oprezom (ovdje osobito na planu poznavanja povijesne gramatike i pravne povijesti) i tolerancijom (npr. zbog nedostatka citiranja, odnosno preciznog razlikovanja »novoga« od »naslijeđenoga«), posvetimo primjerenu pozornost.

MATEO ŽAGAR